

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ САМООЦІНКИ ТА ТИПУ ХАРАКТЕРУ ЖІНОК ВІКУ СЕРЕДНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

PECULIARITIES OF MANIFESTATION OF SELF-ESTEEM OF THE TYPE OF CHARACTER OF MIDDLE AGE WOMEN

У статті досліджується обопільна залежність такого компонента структури особистості, як самооцінка, і окремих властивостей характеру в жінок віку середньої дорослості (35–55 років), а саме встановлюється наявність прямих або зворотних закономірних показників самооцінки та характеру. Важливо підкреслити профіль опитуваних – це дорослі жінки з певним життєвим досвідом, сформованими самосвідомістю та світоглядом. За теорією психосоціального розвитку особистості Еріка Еріксона, вони перебувають на шостому і сьомому із восьми етапів життя людини. А це означає, що будь-які властивості вже склалися в онтогенезі, тож їхню маніфестацію можна вважати не випадковою. Феномен самооцінки досліджується в роботах багатьох психологів, але загалом у структурі Я-концепції. Для дослідження рівня самооцінки було використано «Інтегральну самооцінку особистості «Хто я є в цьому світі»» за методикою В.В. Новикова, а надмірно посилені властивості характеру ми виявляли за допомогою опитувальника Шмішека-Леонгарда. Цікаво, що серед жінок, які брали участь у психодіагностичному тестуванні, не виявилось жодної, рівень самооцінки якою був би адекватним чи низьким. У коментарях до бланків відповідей опитувані розповіли, що життєвий досвід вчить мудрості поважати себе і свої досягнення незалежно від рівня колишніх домагань. Проведене дослідження надає нам право припустити, що причинно-наслідковий зв'язок між рівнем самооцінки та характером жінки існує. Але це стосується конкретних типів (акцентуовані риси) характеру. Зокрема, яскраво маніфестує зв'язок «самооцінка – демонстративний тип характеру», досить упевненим є зв'язок самооцінки з гіпертичним типом характеру. Але не виявлено будь-якого зв'язку самооцінки з емотивним, циклотимним, збудливим і екзальтованим типами характеру.

Ключові слова: самооцінка, тип характеру, самосвідомість, світогляд, акцентуації характеру.

The article examines the mutual dependence of self-esteem and individual character traits of middle-aged women (35–55 years). The presence of direct or inverse regular indicators of self-esteem and character is established. It is important to emphasize the profile of the respondents – they are adult women with life experience, self-image, self-awareness and with own worldview. In accordance with Eric Erickson psychosocial development of personality theory, our respondents are at the sixth and seventh stages from the possible eight stages of human life. All stated above means that any of human properties have already been developed in ontogenesis, so their manifestation should be considered as not accidental. The phenomenon of self-esteem is studied in the works of many psychologists, but generally in the structure of the self-concept. For this studying the level of self-esteem was taken an "Integral self-esteem "Who am I in this world" theory by the method of V.V. Novikov, and excessively enhanced character traits, we have found with the help of a questionnaire by Shmishchek-Leonhard. Interestingly, among the women who took part in psychodiagnostic testing, there were no women whose level of self-esteem would be adequate or low. In the comments to the answers, the participants said that life experience and wisdom taught them to value themselves and their achievements, regardless of the level of claims. The results of the studies have given us the right to assume that there is a causal relationship between self-esteem and a woman's character. But this applies to specific types (accented traits) of character. In particular, the connection between "self-esteem and demonstrative character type" is clearly manifested, and the connection between self-esteem and the hyperthymic character type is quite certain. But there is no connection between self-esteem and emotive, cyclothymic, excitable, affectively exalted character types.

Key words: self-esteem, type of character, self-awareness, worldview, accentuated personalities.

УДК 159.923
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.19.22>

Косьянова О.Ю.

к.психол.н., старший викладач кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Городнюк Л.С.

здобувач ступеня магістра психології Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми. В останнє десятиріччя «самооцінка» стала однією з найпопулярніших психологічних опцій, що широко вивчається безпосередньо у психологічній науці та за її межами. Вона перетворилася на своєрідний соціальний тренд, центральну тему багатьох бестселерів, стала одним із базових понять таких галузей, як іміджологія, соціальні комунікації тощо [1, с. 52–57]. Варто зазначити, що у психологічній науці самооцінка не має чіткого тлумачення. «У психології існує велика кількість іноді недостатньо чітко роз-

ділених термінів, що позначають цей аспект самосвідомості. До них належать «самоповага», «самоприйняття», «самоставлення», «емоційно-ціннісне ставлення до себе», «емоційний компонент самооцінки»» [2, с. 102].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найбільш відомих тлумачень явища самооцінки (до речі, вельми чітким) є формула американського філософа і психолога Вільяма Джеймса, який у роботі 1890 р. «Принципи психології» заявив, що самооцінка = успіх/домагання особистості. Дослідник стверджу-

вав, що успіх і домагання перебувають у взаємозв'язку чисельника і знаменника, тож радив піднімати рівень самооцінки двома засобами – або піднімати показники успіху, або знижати власні домагання [3, с. 106]. Ця проста математична формула виявилася настільки оцінею, що пізніше дістала ще одну назву «*формула щастя*».

Автори даної публікації не поділяють погляди В. Джеймса, оскільки його намагання розкрити природу самооцінки лежать тільки в одній проекції життєдіяльності людини – у проекції соціального успіху. Проте внутрішній світ людини, її психоемоційна та ціннісно-смилова сфери, події, що травмують чи надихають, увесь досвід в онтогенезі – це набагато більша психічна реальність. Можна реалізувати свої домагання у своїх успіхах (зробити кар'єру, досягти бажаного фінансового прибутку, посісти омріяну посаду), але водночас оцінювати власне здоров'я, привабливість, чесність, принциповість, доброту на низькому рівні (чи пережити надзвичайні, екстремальні ситуації, насильство, втрати тощо), у результаті така проста «формула щастя» В. Джеймса не спрацює – успіх буде суттєво вище за домагання, а показники самооцінки виявляться низькими [4, с. 106].

Феномен самооцінки досліджується в роботах багатьох психологів-класиків (Роберт Бернс, Абрахам Маслоу, Карл Роджерс, Девід Майерс), а також сучасних учених (Юлія Гіппенрейтер, Марат Щукін). Однак, незважаючи на постійний інтерес до цього явища, самооцінка вкрай рідко виступає головним об'єктом і предметом дослідження, – зазвичай як один із компонентів загальної системи самосвідомості. В останні декілька десятиріч серед дослідників, у наукових інтересах яких головне місце відводиться природі самооцінки, виділимо американського психіатра і психолога Крістофера Мрука та професора Московського державного університету Лідію Бороздіню.

У литовського вченого Гінтаутаса Валіцкаса, у співавторстві з видатним російським дослідником Юлією Гіппенрейтер, є таке тлумачення самооцінки – це «*продукт відображення суб'єктом інформації про себе у співвідношенні з певними цінностями й ідеалами, що існує в єдності усвідомлюваного і неусвідомлюваного, афективного й когнітивного, загального і приватного, реального компонента і такого, що демонструється*» [5, с. 47]. Таке формулювання ми взяли за основу нашого подальшого дослідження.

Постановка завдання. Ми поставили собі за мету встановити зв'язок між самооцінкою й акцентуаціями характеру зрілих жінок. У цьому дослідженні погодилися взяти участь жінки віком від 35 до 55 років. За теорією психосоціального розвитку особистості

Еріка Еріксона [6, с. 72–76], цей вік відповідає пізньому періоду шостого (до 40–45 років) та значному періоду сьомого (45–55) із восьми етапів життя людини. Тобто у фокусі нашого дослідження – зрілі особистості з великим життєвим досвідом, сформованим уявленням про себе у світі, певними властивостями особистості та рисами (акцентуації) характеру.

Ми висунули **гіпотезу**, що між показниками (рівнем) самооцінки й особливостями характеру жінки є закономірний зв'язок.

Об'єкт дослідження – самооцінка жінок віком 35–55 років.

Предмет дослідження – зв'язок показників самооцінки жінок середньої дорослості з особливостями проявів характеру та поведінки жінки. Отже, мета роботи – це виявлення ймовірного взаємозв'язку між рівнем самооцінки і проявами характерологічних особливостей та поведінки зрілих особистостей жіночої статі.

Відповідно до мети було поставлено такі **завдання**:

- провести психодіагностичне тестування жінок середньої дорослості щодо проявів самооцінки;
- підрахувати показники відповідно до інструкцій обраних методик, диференціювати їх за рівнями самооцінки;
- провести психодіагностичне тестування жінок із певними рівнями самооцінки на акцентуаційні риси характеру;
- розглянути ймовірну наявність взаємного впливу самооцінки та властивостей характеру;
- зробити висновки, підтвердити або спростувати гіпотезу.

Методи дослідження. У нашому дослідженні взяли участь жінки віку середньої дорослості, отже, згідно з метою та цілями дослідження, ми обрали дві психодіагностичні методики:

1. «Інтегральна самооцінка особистості «Хто я є в цьому світі»» за методикою В.В. Новікова. Опитуваним пропонується поставити оцінку від «1» до «7» таким категоріям особистості та життя, як: «здоров'я», «розум», «доброта», «чесність», «товариськість», «принциповість», «щирість», «сміливість», «привабливість», «щастя». Після обробки результатів тестування, згідно з інструкцією автора, ми отримали показники самооцінки кожної учасниці дослідження. Методика передбачає п'ять варіантів відповіді: а) *адекватна самооцінка*; б) *самоцінка, що має тенденцію до завищення*; в) *відверто висока самооцінка*; г) *самоцінка, що має тенденцію до заниження*; г) *відверто низька самооцінка*.

2. Опитувальник Шмішека-Леонгарда. Ця методика була запропонована німецьким конфліктологом Гансом Шмішеком для психо-

діагностики акцентуацій характеру і темпераменту, які до цього були описані та класифіковані його співвітчизником, психіатром Карлом Леонгардом. За К. Леонгардом, акцентуовані риси характеру – це надмірно посилені, виразні властивості особистості, які у сприятливих життєвих умовах є яскравими ознаками індивідуальності, але в несприятливих можуть перейти в патологічний стан [7, с. 185–219]. Методика виявлення акцентуацій містить 88 питань. У результаті обробки ми отримуємо інформацію про силу виразності десяти властивостей характеру (акцентуовані риси), з яких шість типів мають біодинамічну природу – *гіпертимний, дистимний, афективно-лабільний, афективно-екзальтований, тривожний, емотивний*, а ще чотири вважаються соціально зумовленими – *демонстративний, застрягаючий (ригідний), збудливий, педантичний*. Найбільш високі показники тих чи інших типів свідчать про ступінь їхньої посиленості в характері та поведінці людини.

Результати досліджень та їхній аналіз. Дослідження було проведено в липні 2020 р. У ньому брали участь 55 жінок віком 35–55 років. Жодна з учасниць опитування не показала адекватного рівня самооцінки, відверто низького чи зі схильністю до заниження. Після завершення тестування з анкетних даних ми дізналися, що більшість опитуваних – це жінки з великим досвідом, життєвими досягненнями, певними показниками успішності як на соціальній ниві, так і в особистому житті. Вони вважають, що достатньою мірою

зуміли себе реалізувати в житті, а можливість жити надалі, впливати на своє життя й реалізовувати себе в подальшому оцінюють як значний смисловий чинник. За зізнанням деяких учасниць дослідження, ніколи раніше життєвий оптимізм не був виражений так яскраво, як у зрілості. У коментарях до відповідей на питання *«Інтегральної самооцінки особистості «Хто я є в цьому світі»»* за методикою В.В. Новікова вони зазначали, що ставили високі оцінки таким опціям, як «здоров'я» чи «щастя» не тому, що вважають себе беззаперечно здоровими й щасливими, а тому, що загалом вдячні здоров'ю й долі, оскільки «вони могли бути і гіршими». Оскільки із суми таких високих оцінок життєвих категорій і складається самооцінка, то ми маємо право на висновок, що у зрілому віці вона зумовлена власним світоглядом та самосвідомістю, сформованими на досить довгому періоді самопізнання через досвід та рефлексію.

Варто зазначити, що у 36-ти жінок (65,25% від загального числа опитуваних) самооцінка виявилася такою, що має тенденцію до завищення (загальний середній бал – 50,56 із 70-ти можливих балів). У 19-ти опитуваних (це 34,55% від 100% учасниць дослідження) – самооцінка відверто висока (65,26 балів із 70-ти). Середні значення показників, які характеризують особливості характеру жінок із завищеною та відверто високою самооцінкою, відображені на рис. 1.

Отже, після розподілу учасниць дослідження на дві групи – а) із *завищеною само-*

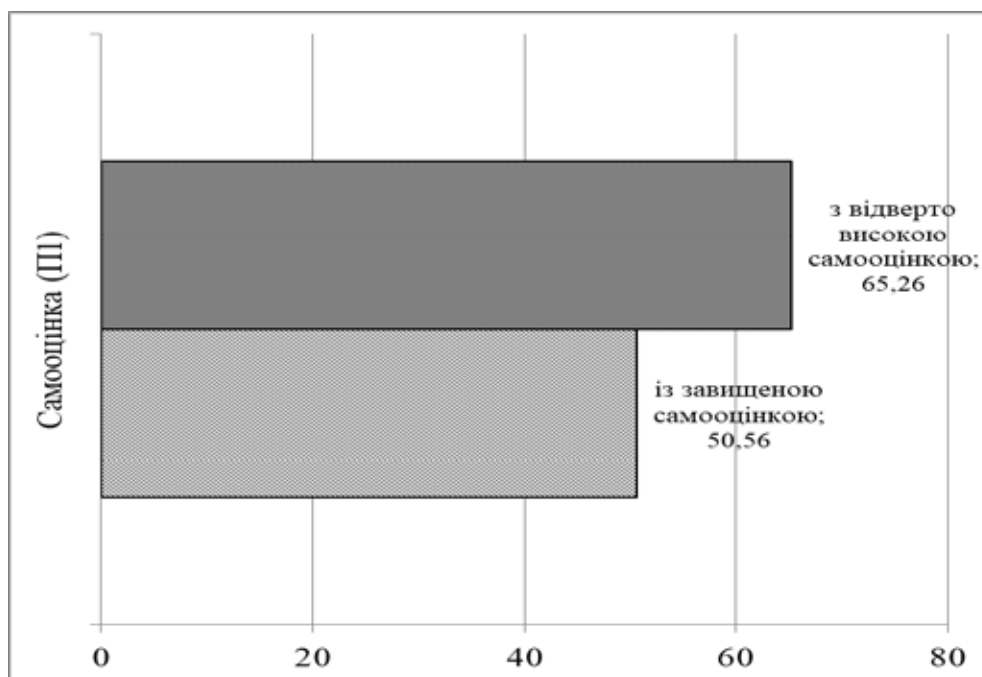

Рис. 1. Середні значення показників, які характеризують особливості характеру жінок із завищеною та відверто високою самооцінкою

оцінкою та б) відверто високою самооцінкою, наступним етапом ми провели дослідження акцентуацій характеру за опитувальником Шмішека-Леонгарда, а після підрахунків результатів цієї методики порівняли в них прояви характеру.

Найбільш представленим виявився *демонстративний тип* – 21 опитувана із 55-ти (38,18%). Із 21 жінки, що транслюють демонстративний (інша назва К. Леонгарда – істеричний) тип, 13 із відверто високою самооцінкою, 8 – із завищеною. Другий показник за чисельністю – *гіпертимний тип* – 9 опитуваних із 55-ти (16,36%). Серед 9 володарок гіпертимного типу характеру, 5 – із завищеною самооцінкою, 4 – з відверто високою.

У контексті пошуку відповіді на головне питання нашого дослідження – наявність імовірного взаємозв'язку між рівнем самооцінки й особливостями проявів та поведінки – ми вдалися до математичного аналізу шляхом обчислення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Як бачимо з Таблиці 1, за результатами даного дослідження ми можемо констатувати зв'язок самооцінки (П1) – а) з показником кореляції 0,511** з *демонстративним типом* характеру (П8) і б) з показником кореляції 0,305* – з *гіпертимним типом* (П2). *Демонстративний тип* – це артистична, емоційно впливова, нестандартна натура, яка має здібності (водночас і власну потребу) причаровувати інших і викликати довіру. Має високий рівень домагань і гостру потребу в увазі аудиторії. Уважається, що має слабку, але мобільну нервову систему. У комунікації сильні риси – рішучість, сміливість, велике коло контактів, висока пластичність психічних станів, а слаб-

кими вважаються авантюризм, брехливість, інтриганство, егоїзм, лицемірство.

Гіпертимний тип – це енергійна, піднесена, ресурсна людина, яка весь час прагне до діяльності. Вона мріє, і не просто мріє, а відразу перетворює свої мрії на проекти, починає їх реалізовувати. Люди із сильною нервовою системою, великим потенціалом, для яких «жити» і «діяти» – тотожні поняття. До дезадаптивних особливостей гіпертимів відносять імпульсивність, метушливість, відсутність терпіння.

Окрім цього, спостерігається зворотний зв'язок: деяких типів характеру, а саме *тривогожного* (П6) та *дистимного* (П10), на самооцінку. Тривожний тип демонструє кореляцію із самооцінкою на відмітці $-0,283^*$, а дистимний – $-0,285^*$. *Тривожний тип* відрізняється постійним почуттям занепокоєння, напруженістю, очікуванням неприємностей. Завдяки уникненню конфліктів тривожні люди прагнуть до миру та взаєморозуміння. Типові риси людей *дистимного* типу – песимізм, замкнутість, серйозне ставлення до життя. Це – антиподи гіпертимів. Люди з дистимно акцентуованими рисами серйозно ставляться до життя та до справ, які роблять. Вони відповідальні, справедливі, але невеселі, пасивні й поведуться повільно.

Якщо проводити порівняння між проявами властивостей характеру жінок із завищеною самооцінкою і відверто високою, то в останніх (жінки з відверто високою самооцінкою) суттєво вищі показники демонстрації характеру застрягаючого (ригідного) типу (П3), демонстративного (П8) і дистимного (П10) типів. Схематично співвідношення проявів жінок із завищеною самооцінкою і жінок із від-

Таблиця 1
Статистично достовірні взаємозв'язки досліджуваних показників (n = 11)

Показник	П1	П2	П3	П4	П5	П6	П7	П8	П9	П10	П11
П1	1	0,305*	–	–	–	-0,283*	–	0,511**	–	-0,285*	–
П2	0,305*	1	-0,358**	–	–	-0,306*	–	–	–	–	–
П3	–	-0,358**	1	–	–	–	–	–	–	–	–
П4	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
П5	–	–	–	–	1	–	–	-0,308*	–	–	–
П6	-0,283*	-0,306*	–	–	–	1	–	–	–	–	–
П7	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
П8	0,511**	–	–	–	-0,308*	–	–	1	–	-0,278*	–
П9	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
П10	-0,285*	–	–	–	–	–	–	-0,278*	–	1	–
П11	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1

У таблиці вказані значення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена; * – кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,05$; ** – кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,01$. Перелік умовних позначень: П1 – інтегральна самооцінка за Новіковим; П2 – гіпертимний тип характеру; П3 – застрягаючий тип характеру; П4 – емотивний тип характеру; П5 – педантичний тип характеру; П6 – тривожний тип характеру; П7 – циклотимний тип характеру; П8 – демонстративний тип характеру; П9 – збудливий тип характеру; П10 – дистимний тип характеру; П11 – екзальтований тип характеру.

Статистично достовірні відмінності у вираженості досліджуваних показників між групами жінок із завищеною та відверто високою самооцінкою

Показники		Групи; середні значення		Значення t-критерію Стьюдента
		із завищеною самооцінкою	з відверто високою самооцінкою	
Самооцінка	П1	50,56	65,26	15,00**
Особливості характеру	П2	21,86	22,00	–
	П3	19,00	22,25	2,10*
	П4	21,67	23,00	–
	П5	20,40	22,00	–
	П6	19,50	21,00	2,44
	П7	21,50	21,00	–
	П8	21,50	22,79	2,01*
	П9	20,50	21,00	–
	П10	18,00	21,00	2,36*

верто високою самооцінкою відображене на Рис. 2 та в Таблиці 2. *Застрягаючий (ригідний) тип* – це наполеглива, завзята, ретельна, працьовита людина, яка гостро реагує на несправедливість та критику. Дуже важко переключатися з однієї на іншу ситуацію у процесі діяльності.

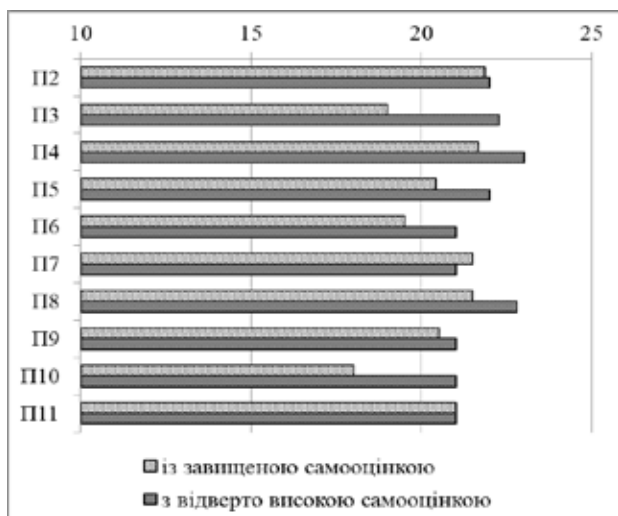

Рис. 2. Середні значення показників, які характеризують особливості характеру жінок із завищеною та відверто високою самооцінкою.

П2 – гіпертимний тип; П3 – застрягаючий (ригідний) тип; П4 – емотивний тип; П5 – педантичний тип; П6 – тривожний тип; П7 – циклотимний тип; П8 – демонстративний тип; П9 – збудливий тип; П10 – дистимний тип; П11 – екзальтований тип

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає змогу зробити припущення щодо наявності причинно-на-

слідкового зв'язку між показниками (рівнем) самооцінки та певними типами характеру жінки. Зокрема, яскраво маніфестує зв'язок «самооцінка – демонстративний тип характеру (П6)» і досить упевненим є зв'язок самооцінки з гіпертимним типом характеру (П2). А це означає, що багато екстраверсійних проявів і навичок людини – комунікативність, активність, рішучість, артистизм, оптимізм, – можуть залежати від показників самооцінки. В аспекті зворотного зв'язку відзначимо, що наявність у людини таких акцентуацій, як *тривожна* (П6) та *дистимна* (П10), може впливати на емоційну оцінку власної цінності та гідності. Але водночас важливо підкреслити, що в рамках даного дослідження не виявлено будь-якого зв'язку самооцінки з *емотивним, циклотимним, збудливим та екзальтованим* типами характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перельгіна Е.Б., Психология имиджа : учебное пособие. Москва : Аспект, 2002. 223 с.
2. Столин В.В. Самосознание личности. Москва : Издательство Московского университета, 1983. С. 102.
3. Векилова С.А. История психологии : конспект лекций. Москва ; Санкт-Петербург : АСТ ; Сова, 2005. С. 106.
4. Косьянова О.Ю., Емоційна сфера, як основа даних показників поліграфного методу. *Наука і освіта*. 2016. № № 2–3.
5. Валицкас Г.К., Гиппенрейтер Ю.Б. Самооценка у несовершеннолетних нарушителей. *Вопросы психологии*. 1989. № 1. С. 45–62.
6. Шаповаленко И.В. Возрастная психология. Москва : Гардарики, 2005. 349 с.
7. Леонгард К. Акцентуированные личности. Пер. з нім. 2-е вид., стер. Київ : Вища школа, 1989. 375 с.